

הזכות לדיור: מה נשתנה

המחאה החברתית של קיץ 2011 החלה באוהל אחד שסימל את מצוקת הדיור של צעירים בישראל. גם כשהמחאה התרחבה לנושאים אחרים של צדק חברתי נשאר הדיור נושא מרכזי, ולא בכדי: בעשורים האחרונים פחות ופחות מאזרחי ישראל ומתושביה מסוגלים לממש את זכותם הבסיסית לדיור נאות ובר השגה בשל מדיניות הממשלה. זו מתבטאת בין השאר בקיצוץ משמעותי בתקציבי משרד השיכון, ובהם בתקציבי הסיוע לדיור, בהתדרדרות במצב הדיור הציבורי ובהיעדר הגנות לדיירים וללווים.²⁶⁴

המלצות ועדת טרכטנברג, שהקימה הממשלה כמענה לדרישות המחאה, לא הביאו בשורה בתחום הדיור. הוועדה אימצה אמנם את השיח החברתי, אך המלצותיה לא הציגו שינוי תפיסה בעניין הזכות לדיור.²⁶⁵ בין השאר, הוועדה לא הטילה על המדינה חובה קונקרטית לאפשר דיור בר השגה בכל התוכניות החדשות, אלא רק באופן חלקי, במסגרת מכרזי בנייה של המדינה בקרקעות המדינה; כמו כן לא עסקה הוועדה בקושי של משפחות רבות לקבל משכנתא ולהשיג סכום של 40% מערך הדירה; לא הציעה פתרון לבעיית הדיור הציבורי; לא דנה כלל באפליה בדיור או במנגנוני סינון כגון ועדות קבלה; לא התייחסה כלל למצוקת הדיור בחברה הערבית ולסיבותיה הייחודיות; וקבעה אמות מידה שישללו מהציבור הערבי את האפשרות ליהנות ממיזמים של דיור בר השגה.

בהתאם, אימוץ פרק הדיור בדוח טרכטנברג על ידי הממשלה במרס 2012²⁶⁶ לא הביא לשיפור ניכר במצבן של המשפחות מעוטות ההכנסה ושל המעמד הבינוני, ובמובנים מסוימים אף הרע אותן. חלפה שנה מאז המחאה החברתית, ודבר לא השתנה: עוד ועוד משפחות מתקשות לשלם את המשכנתא;²⁶⁷ לא חלה התקדמות בתחום הסדרת זכויותיהם של שוכרים או עידוד הבניה להשכרה;²⁶⁸ דיור בר השגה נותר בגדר סיסמה וככלל אינו מקודם; והדיור הציבורי עומד בפני חיסול סופי. תופעות של אפליה בדיור, שמבקשות להדיר קבוצות מסוימות ממתחמי מגורים או מיישובים, ממשיכות להיות נפוצות. על שלושת הנושאים האחרונים נרחיב להלן.

חיסול הדיור הציבורי

מעשהו הנואש של משה סילמן, שהצית את עצמו בהפגנה למען צדק חברתי ביולי 2012 ומת לאחר ימים אחדים מפצעיו,²⁶⁹ העלה לתודעה הציבורית לפרק זמן קצר את מצבו העגום של הדיור הציבורי – דיור ממשלתי להשכרה במחיר מסובסד לזכאים. בשני העשורים האחרונים הגיע הדיור הציבורי לשפל המדרגה. מספר הדירות העומדות לרשות הזכאים הצטמצם מאוד ורחוק מלענות על הצרכים, וזמן ההמתנה לקבלת דירה הולך ומתארך. הקריטריונים לקביעת הזכאות מצומצמים

²⁶⁴ להרחבה ראו: זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2011, ה"ש 1 לעיל, עמ' 67-70.

²⁶⁵ הקואליציה לדיור בר השגה: המלצות טרכטנברג – אכזבה גדולה, אתר האגודה לזכויות האזרח, 27.9.2011, <http://www.acri.org.il/he/?p=16866>; נטע זיו וגיל גן-מור, האכזבה מפרק הדיור של טרכטנברג, כלכליסט, 12.12.2011, <http://www.calcalist.co.il/local/articles/0.7340.L-3554993.00.html>.

²⁶⁶ החלטות ממשלה מס' 4436-4428 מיום 18.3.2012.

²⁶⁷ ראו למשל: שוקי שדה, רוני לינדר-גנץ, חגי עמית ורם עוזרי, כשהבנק מסיר את הכפפות: "הוציא לנו את הנשמה, ניצלו את אמי חולת הסרטן", TheMarker, 18.8.2012, <http://www.themarker.com/markerweek/1.1803705>;

ידיעות אחרונות, 27.8.2012.

²⁶⁸ להרחבה ראו: גיל גן-מור, עברה שנה. מה עשתה הממשלה עבור ציבור השוכרים? בלוג הקואליציה לדיור בר השגה, 9.7.2012, <http://israelaffordablehousing.blogspot.co.il/2012/07/blog-post.html>.

²⁶⁹ מת משה סילמן, שהצית עצמו בהפגנת המחאה, ה"ש 11 לעיל.

ובעיתיים, ואנשים רבים שנמצאים במצוקת דיור אינם עומדים בתנאי הזכאות. משפחות רבות מפונות מבתיהן בשל חובות או לאחר שמצבן השתנה והן אינן עומדות עוד בתנאי הזכאות, ולא נעשה די כדי להגיע אתן להסדר או למצוא להן פתרון חלופי.²⁷⁰

אחת הדרישות הבולטות במחאה הייתה לשקם את מאגר הדיור הציבורי, להרחיבו ולפזרו בשכונות מגוונות. ועדת טרכנברג דחתה דרישה זו ואימצה את מודל ההפרטה, ולפיו במקום דירות ציבוריות המדינה מעניקה לזכאים סיוע כספי לשכירת דירה בשוק הפרטי. ואולם סיוע כזה, חשוב ככל שיהיה, לא תמיד יכול להיות תחליף ראוי לדיור הציבורי, שכן במהלך השנים הוא קוצץ ונשחק ואינו מתאים למחירי הדיור הריאליים באזורים רבים בארץ. נוסף על כך, לא מעט זכאים המקבלים סיוע בשכר דירה מתקשים למצוא דירה בגלל אפליה או כיוון שאין בידם ערבונות.

הבשורה המשמעותית בעקבות אימוץ ההמלצות של ועדת טרכנברג בתחום הדיור הייתה הגדלת הסיוע בשכר דירה לזכאי הדיור הציבורי שטרם נמצאה להם דירה, לסכום של עד 3,000 ש"ח. מדובר בכ-2,460 משפחות ותיקות. יש לציין שהטבה זו אינה חלה על כ-40,000 קשישים עולים שגם הם זכאים לדיור ציבורי ולא נמצאו להם דירות,²⁷¹ למרות שהם סובלים ממצוקת דיור ומתקשים לשכור דירות בשוק החופשי. רבים מהם נאלצים להוציא חלק ניכר מקצבאות הביטוח הלאומי שמיועדות למחייתם על שכר הדירה.

בשורה נוספת היא שזכאים לסיוע בשכר דירה (שאינם זכאים לדירה בדיור הציבורי), שהם כ-140,000 משפחות, יקבלו תוספת לסכום הסיוע, לראשונה לאחר שנים של קיצוצים. אולם, הסכום שהוקצה להגדלת הסיוע בשכר דירה – 160 מיליון ש"ח בשנה – הוא תוספת של 15% בלבד לתקציב שמחציתו קוצצה בשנת 2003 ומאז נשחק ב-30%, כך שמדובר בלעג לרש (משרד השיכון דרש סכום של 420 מיליון ש"ח, פי 2.5 ממה שאישרה הממשלה). כמו כן לא נקבע מנגנון לעדכון גובה הסיוע על פי מחירי הדיור הריאליים. חרף הגדלת הסיוע, רוב רובם של הזכאים ימשיכו לקבל סכום הנמוך מ-1,000 ש"ח בחודש.

מכה נוספת לדיור הציבורי בשנה החולפת הייתה הכוונה לבטל את חוק הדיור הציבורי (זכויות רכישה). החוק החברתי והצודק, שאפשר לדיירים ותיקים בדיור הציבורי לרכוש את הדירות שבהן התגוררו, התקבל בכנסת בשנת 1998 ומאז הוקפא בחוק ההסדרים וישומו נדחה שוב ושוב. השנה הציעה הממשלה (ולא בפעם הראשונה) לבטלו כליל.²⁷² בדברי ההסבר להצעת החוק נאמר כי "מבצעי המכר הקטינו משמעותית את מלאי הדירות של הדיור הציבורי, והביאו לצמצום יכולתה של הממשלה לספק פתרונות דיור לאוכלוסיית הזכאים." אך הצעת החוק מתעלמת מן העובדה, שהכספים שהתקבלו ממכירת הדירות היו אמורים על פי החוק לשמש לבנייה או לרכישה של דירות

²⁷⁰ על מצבו העגום של הדיור הציבורי וסיפורים של משפחות נפגעות ראו למשל: מורן אזולאי ואביטל להב, [הקריטריונים לסיוע בדיור: לסיילמים אין סיכוי](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4256046,00.html), ynet, 16.7.2012, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4256046,00.html>; טל רוזנר, [בין קירות שקופים](http://tinyurl.com/bmoxdgn), מקור ראשון – מוסף צדק, 20.7.2012, <http://tinyurl.com/bmoxdgn>; [דיור ציבורי לא בר השגה](http://tv.social.org/social/2012/06/20/diyur) (וידאו), הטלוויזיה החברתית, יוני 2012, <http://tv.social.org/social/2012/06/20/diyur>; [הדיור הציבורי – הסיפור האמיתי](http://tv.social.org/social/2012/07/30/public-housing-the-real-story) (וידאו), הטלוויזיה החברתית, יולי 2012, <http://tv.social.org/social/2012/07/30/public-housing-the-real-story>.
²⁷¹ [דוח הוועדה לשינוי כלכלי חברתי](http://hidavrut.gov.il/content/4172) (דוח ועדת טרכנברג), עמ' 207, <http://hidavrut.gov.il/content/4172>.
²⁷² הצעת חוק לשינוי חברתי-כלכלי (תיקוני חקיקה) (דיור), התשע"ב-2012. לנוסח הצעת החוק ולעמדת האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=22736>.

חדשות – דבר שלא נעשה.²⁷³ כלומר, לא החוק הוא הגורם למחסור בדירות בדור הציבורי, אלא ההחלטה "לייבש" את הדור הציבורי ולא לחדש את המאגר. נכון לנובמבר 2012, הצעת החוק לא קודמה.

מכירת דירות הדור הציבורי לדיירים ותיקים נועדה לקדם ערכים חברתיים חשובים, ובהם הזדמנות לאוכלוסיות מעוטות הכנסה להחזיק ברכוש שאפשר להוריש, ושימש כלי לניעות חברתית וליציאה ממעגל העוני. הוא נועד גם לתקן עוול היסטורי כלפי מי שהגיע לישראל בשנות החמישים – בעיקר יוצאי אפריקה ואסיה, שנשלחו לשיכונים בפריפריה כחלק ממדיניות של ייחוד ופיזור אוכלוסין. מדיניות זו יצרה ריכוזי עוני במקומות שבהם הזדמנויות עבודה מועטות ושירותים חברתיים לקויים, והשפעתה על הזכאים ועל ילדיהם ניכרת עד היום. במקום לבטל חוק חשוב זה אפשר לתקנו, ולאזן בין המטרות החברתיות לבין הצורך לשמור על מאגר הדירות.²⁷⁴

תקווה מסוימת לדור הציבורי הביאה הצעת חוק,²⁷⁵ ועל פיה יוקצו לדור הציבורי 5% מכלל הדירות שייבנו בכל פרויקט שיוקם על קרקעות המדינה. נוסף על חידוש מלאי הדור הציבורי, ביקשה הצעת החוק להבטיח שמשפחות מעוטות הכנסה ישולבו בכל שכונה ועיר ויזכו לנגישות טובה יותר לחינוך איכותי, לתשתיות ולשירותים ויוכלו לשפר את מעמדן החברתי-כלכלי. את ההצעה הגישו 32 חברי כנסת מכל הסיעות, בהובלת חברי הכנסת דוד אזולאי, זאב אלקין, אורלי לוי-אבקסיס ומירי רגב, ושר הבינוי והשיכון אריאל אטיאס תמך בה. בלחץ משרד האוצר התנגדה הממשלה להצעת החוק, והיא נדחתה בוועדת השרים לענייני חקיקה ביולי 2012.²⁷⁶ ערעור שהגיש השר אטיאס טרם נדון.

²⁷⁷ **דור בר השגה**

באוגוסט 2011 נכנס לתוקפו חוק הוד"לים (ועדות דור לאומיות). החוק מאפשר להקים לתקופה מוגבלת ועדות תכנון מיוחדות לקידום מהיר של תוכניות גדולות לבניה למגורים, תוך עקיפה של הליכי התכנון הרגילים.²⁷⁸ בעקבות המחאה החברתית שונה מעט נוסח החוק והוכנסו בו התייחסויות לדור בר השגה, אולם הנוסח הסופי של החוק אינו מספק: אין בו דרישות סף לבניית דור בר השגה או דור ציבורי משום סוג שהוא, אף לא דור ציבורי המותאם לאנשים עם מוגבלויות, והוא אינו מקנה לרשויות כלים תקציביים או מינהליים לעידוד בנייה כזאת.

²⁷³ על השימוש שנעשה בהכנסות ממכירת הדירות ראו: איתי פידלמן, **התמורות בדור הציבורי בישראל - 1998-2011**, הכנסת – מרכז המחקר והמידע, אוקטובר 2011, <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02936.pdf>.

²⁷⁴ להרחבה ראו הערות האגודה לזכויות האזרח להצעת החוק, ה"ש 272 לעיל. ²⁷⁵ הצעת חוק הדור הציבורי (הגדלת המלאי), התשע"ב-2012. לנסח ההצעה ולעמדת פורום ארגוני הדור הציבורי, שבו חברה האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=23080>.

²⁷⁶ על עמדת משרד האוצר ראו: האוצר: נמרוד בוסו, **"תוספת דירות לדור ציבורי – טעות"**, וואלה, 17.7.2012, <http://news.walla.co.il/?w=9/2550607>.

²⁷⁷ דור בר השגה, או דור בהישג יד, הוא דור הולם שיש ביכולתו של אדם לעמוד בעלותו בלי לפגוע בצרכים חיוניים אחרים שלו ושל בני משפחתו.

²⁷⁸ חוק הליכי תכנון ובנייה להאצת הבנייה למגורים (הוראת שעה), התשע"א-2011. הממשלה טענה כי הקמת הוד"לים תקטין את הבירוקרטיה ותגדיל את היצע הדירות בישראל, וכך תעזור בפתרון משבר הדור. הקואליציה לדור בהישג יד, שהאגודה לזכויות האזרח חברה בה, הביעה ביקורת חריפה על החוק, הן בהיבט של זכויות תכנון ושקיפות והן בהיבט הסביבתי, וסברה כי הוא יביא יותר נזק מתועלת. על החוק ועמדת הקואליציה: <http://www.acri.org.il/he/?p=13423>.

כעת מתברר שגם המעט שהבטיח החוק לא מקוים: מיום שעבר החוק שום וד"ל לא הפעילה את סמכותה לייעד קרקע לדיור בהישג יד, ובפועל הסמכות הפכה לאות מתה. גם בכלים האחרים שמקנה החוק נעשה שימוש מצומצם מאוד. כך למשל, בחודשים ינואר-אפריל 2012, מתוך 6,995 דירות שפורסמו להפקדה על ידי הווד"לים רק 426 הוגדרו כ"קטנות", ורק 177 הוגדרו כדירות להשכרה.²⁷⁹ בתוכנית להקמת שכונת מגורים חדשה ובה 482 יחידות דיור בגבעת משואה בירושלים, לא הייתה כל התייחסות לגודלן של יחידות הדיור,²⁸⁰ אין התייחסות למחירן, והיא אינה כוללת דיור בהישג יד להשכרה. גם התוכנית להרחבת שכונת מלחה (מנחת), שבה כ-400 יחידות דיור, אינה כוללת התייחסות לדיור בהישג יד להשכרה. הקואליציה לדיור בר השגה, שבה חברה האגודה לזכויות האזרח, הגישה התנגדויות לשתי התוכניות.²⁸¹ חלק מארגוני הקואליציה, ובהם האגודה, הגישו גם שתי עתירות לבית המשפט המחוזי בירושלים, בבקשה תקדימית שבית המשפט יפעיל ביקורת שיפוטית על הדרך שבה הוד"ל במחוז ירושלים מפרשת ומיישמת את הוראות החוק.²⁸² בעתירות נטען כי "הביקורת השיפוטית נדרשת לאור התעלמותה הגורפת של הוועדה, כמו גם כל יתר הוועדות לדיור לאומי במחוזות האחרים, מסמכותה לייעד קרקע לדיור בהישג יד להשכרה, ומחובתה להפעיל את הסמכות בצורה עניינית וסבירה. התעלמות זו עומדת בסתירה ללשון החוק, לתכלית החוק ולכוונת הכנסת."

האפליה בדיור נמשכת

זכותו של אדם לבחור את מקום מגוריו ולא להיחשף לאפליה בשל השתייכותו הקבוצתית היא זכות חוקתית. חובתה של המדינה לא להפלות בצורה ישירה או עקיפה ברורה מאליה, אך על המדינה לוודא כי גם גורמים פרטיים לא ינקטו אפליה. זאת בעיקר לנוכח ריבוי ביטויי ההסתה והגזענות בשנים האחרונות, גם של אישי ציבור, שקראו לא למכור או להשכיר דירות לאנשים בשל השתייכותם הקבוצתית. כך, למשל, לפני כשנתיים קראו עשרות רבני ערים ב"מכתב הרבנים" שלא להשכיר דירות לערבים, ועוררו סערה ציבורית.²⁸³ למכתב זה קדמו התבטאויות ברוח זו של הרב שמואל אליהו, רב העיר צפת (לאחרונה החליט היועץ המשפטי לממשלה לסגור את תיק החקירה נגד הרב).²⁸⁴

גם בשנה החולפת עלו לכותרות ביטויים של אפליה בדיור. הבולט בהם פורסם בתחילת 2012 בערוץ 2, שם דווח כי דיירי שכונה בקריית מלאכי חתמו על מסמך שבו התחייבו שלא למכור או להשכיר

²⁷⁹ דוח מס' 2 – יישום חוק הווד"לים להאצת הבנייה למגורים ינואר-אפריל 2012, משרד הפנים, מאי 2012, http://www.moin.gov.il/SubjectDocuments/vadal/doh_2.pdf.

²⁸⁰ התייחסות כזו הוספה בעקבות התנגדות שהגישה הקואליציה לדיור בר השגה, ראו להלן.

²⁸¹ למרות ההבטחות – תוכניות הווד"ל בירושלים אינן כוללות דיור בר השגה, אתר האגודה לזכויות האזרח, <http://www.acri.org.il/he/?p=20204>.

²⁸² עת"מ 44796-05-12 במקום – מתכננים למען זכויות תכנון נ' הוועדה לדיור לאומי במחוז ירושלים, עת"מ 29375-07-12 במקום – מתכננים למען זכויות תכנון נ' הוועדה לדיור לאומי במחוז ירושלים. לכתבי העתירות: <http://www.acri.org.il/he/?p=21496>.

²⁸³ קובי נחשוני, 50 רבני ערים: לא להשכיר דירות לערבים, ynet, 7.12.2010.

²⁸⁴ אנוש", 9.12.2010, <http://www.ynet.co.il/articles/0.7340.L-3996666.00.html>; סערת מכתב הרבנים: "אנחנו מאבדים צלם תומר זרחין, נסגר התיק נגד הרב שקרא למנוע מכירת דירות לערבים, הארץ, 8.7.2012.

²⁸⁴ <http://www.haaretz.co.il/news/law/1.1750957>. יש לציין כי לעמדת האגודה, יש להיזהר במקרים כאלה מלפנות לאפיק הפלילי, בשל חשיבותו הרבה של חופש הביטוי. אולם אין לאפשר לעובד מדינה בכיר להשתמש במעמד וביוקרה שנתנה לו המדינה על מנת להשפיל ולבזות בני אדם, ולרמוס את כבודם ואת זכויות היסוד שלהם. לפיכך ראוי לנקוט במקרים כאלה הליכים משמעתיים, עד כדי הדחה.

דירות ליוצאי אתיופיה.²⁸⁵ עוד עלה מהדיווח שמתווכי דירות הבטיחו לדיירים פוטנציאליים שכונה ריקה מיוצאי אתיופיה. בכתבות הובאו מפי הדיירים התבטאויות מעליבות ומשפילות כלפי יוצאי אתיופיה. על פי הפרסומים, אותה תופעה קיימת גם בערים אחרות, אם כי לא באופן מאורגן ובטוה כמו בקרית מלאכי.²⁸⁶

הדרת יוצאי אתיופיה בקרית מלאכי זכתה לגינויים מקיר לקיר מצד חברי הכנסת, אולם הרשויות לא השכילו לנקוט צעדים מעשיים, ברורים ונחרצים נגד גילויי הגזענות והאפליה בדיוור.²⁸⁷ במיוחד, הממשלה בחרה – ולא בפעם הראשונה – שלא לתמוך בהצעת חוק האוסרת אפליה בדיוור וקונסת את המפלים.²⁸⁸

יתרה מזאת, למרות שהכנסת גינתה את האפליה בקרית מלאכי היא אישרה במרס 2011 ברוב גדול את חוק ועדות הקבלה, שמפלה את יוצאי אתיופיה וקבוצות אחרות באותה מידה, אך באופן סמוי ומעודן יותר.²⁸⁹ החוק מתיר למאות יישובים קהילתיים, שהוקמו על קרקעות המדינה, לסגן באמצעות ועדת קבלה את מי שאינו עונה לקריטריונים העמומים של "התאמה לחיי קהילה", או "התאמה למרקם החברתי-תרבותי" של היישוב, אף שאין לתושביהם כל ייחוד תרבותי או אחר. כך יכולים היישובים לדחות אוכלוסיות "לא רצויות" כגון ערבים, אנשים עם מוגבלות, מבוגרים, מזרחים, יוצאי אתיופיה, דתיים, משפחות חד-הוריות, בני זוג מאותו מין ועוד. כמו כן, החוק מתיר לכל יישוב להוסיף תנאי קבלה לתקנון. התוצאה: יישובים אחדים דרשו ממועמדים להצהיר על הזדהות עם חגי ישראל ועם ערכי הציונות, וכך נשללה אפשרותם של ערבים להתקבל ליישובים אלה.

עתירות נגד חוק ועדות הקבלה, ובהן עתירת האגודה לזכויות האזרח, תלויות ועומדות בבג"ץ.²⁹⁰ בינואר 2012 הודיעה נציגת היועץ המשפטי לממשלה בדיון בעתירות, כי היועץ מקבל את עמדת האגודה לזכויות האזרח, ולפיה החוק אוסר את קיומן של ועדות קבלה למועמדים ביישובים קהילתיים ובשכונות הרחבה של קיבוצים ומושבים שאינם בנגב ובגליל, או ביישובים שבהם יותר מ-400 משפחות.²⁹¹ עם זאת, היועץ המשפטי ממשיך להגן על החוק המפלה.

²⁸⁵ תמיר סטיינמן, **קרית מלאכי: אין כניסה לאתיופים – יש להם ריח של פצצת אטום**, mako – החדשות, 3.1.2012, <http://tinyurl.com/cq4ekej>; תמיר סטיינמן, **הגזענים מסרבים להיכנע: "לא נמכור לאתיופים, הם**

מסריחים", mako – החדשות, <http://tinyurl.com/cjybnya>, 2.2.2012, mynet, http://www.mynet.co.il/articles/0_7340_L-4184058_00.html; יאיר הרוש, **"אסור שיהיו אתיופים פה, זה בניין לרוסים"** (על אפליה נגד יוצאי אתיופיה באשדוד), mynet, 12.1.2012, http://www.mynet.co.il/articles/0_7340_L-4174712_00.html.

²⁸⁷ כך, למשל, אפשר היה להבהיר לתושבים בשכונה כי ההסכם עליו הוחתמו אינו חוקי וכי לא יינזקו אם יפרו אותו; לפתוח בחקירה משטרתית נגד סוכנויות תיווך מפלות; לתקן את חוק המתווכים כך שאפשר יהיה לשלול או להשעות את רישיונו של מתווך מקרקעין הנוקט אפליה אסורה. לפירוט ראו פניית האגודה לזכויות האזרח לוועדת העלייה והקליטה בכנסת, 10.1.2012, <http://www.acri.org.il/he/?p=19073>.

²⁸⁸ הצעת חוק איסור הפליה בדיוור, התשע"א-2011. לנוסח הצעת החוק ולעמדת האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=19473>.

²⁸⁹ חוק לתיקון פקודת האגודות השיתופיות (מס' 8), התשע"א-2011. לנוסח החוק ולעמדת האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=97>.

²⁹⁰ בג"צ 2311/11 אורי סבב נ' הכנסת. את העתירה הגישה האגודה לזכויות האזרח יחד עם יוזמות קרן אברהם ותושבי יישובים קהילתיים מחבל משגב (קבוצת "עתידי משגב"). להרחבה ולכתבי בית דין: <http://www.acri.org.il/he/?p=12905>.

²⁹¹ **סוף לוועדות הקבלה ביישובים במרכז הארץ**, אתר האגודה לזכויות האזרח, 25.1.2012, <http://www.acri.org.il/he/?p=19317>.

דרך נוספת של אפליה היא להקצות או לשווק לקבוצת אוכלוסיה מסוימת בלבד מתחם מגורים המוקם על קרקע ציבורית ואמור לשרת את כלל הציבור. כך, למשל, שתי עמותות שמשווקות דירות מגורים בעכו – שהיא עיר מעורבת – הועידו את המיזם לציבור יהודי דתי-לאומי. האגודה לזכויות האזרח, עמותת אליאטר לפיתוח חברתי ותרבותי בעכו והקליניקה המשפטית לזכויות אדם בחברה באוניברסיטת חיפה עתרו בעניין, אך העתירה נדחתה.²⁹² אף כי בית המשפט פסק, שעל המדינה לפקח על השיווק של יחידות דיור ולמנוע אפליה, הוא קבע כי כדי לבטל את המכרז יש להוכיח שמישהו ביקש לרכוש דירה במתחם ונדחה, ולא די בכך שהמיזם שווק ופורסם כדיור לדתיים בלבד.

נוסף על אלה נמשך השימוש בקריטריון השירות הצבאי, המפלה בעיקר ערבים, אך גם חרדים ואנשים עם מוגבלות. כך, למשל, בהחלטה של מועצת מקרקעי ישראל מינואר 2012 בעניין דיור בהישג יד ("מחיר למשתכן"), אחד הקריטריונים לחישוב הזכאות הוא שירות של אחד מבני הזוג בצבא או בשירות לאומי, אזרחי או מילואים;²⁹³ ואילו במאי 2012 החליטה הממשלה שרשות מקרקעי ישראל תקצה בשנים 2012–2015 קרקע פטורה בירושלים למשרתי כוחות הביטחון.²⁹⁴

בתוכניות חברתיות העוסקות בזכויות יסוד כגון דיור, בריאות, חינוך או הזכות לקיום בכבוד, השיקול המרכזי צריך להיות מידת הנזקקות של הפרט לתמיכה ולא עידוד השירות הצבאי. כפי שלא יעלה על הדעת לתת עדיפות בקבלת תרופות למי שמשרת במילואים, כך צריכה להיות התפיסה בקשר לפתרונות דיור למחוסרי דיור. את המשרתים בצבא יש לתגמל בדרכים אחרות.

ראוי לציין כי בית המשפט העליון פסק שכאשר מעניקים הטבות כלכליות-חברתיות מותר להתחשב בפער הכלכלי שנוצר בין מי ששירת לבין מי שלא שירת.²⁹⁵ אולם בית המשפט הדגיש, שההטבה צריכה להיות סבירה בנסיבות העניין, שאסור שהשירות יהיה תנאי סף, ושאת הסיוע יש להעניק לכלל האוכלוסייה, כאשר הסבסוד לאלה ששירתו בצבא לא יוצר פער משמעותי בינם לבין אחרים. ואולם בהחלטות שצוינו לעיל השירות הצבאי הוא תנאי סף, שמאפשר הדרה של אנשים עם מוגבלויות, ערבים וחרדים, המשוחררים משירות צבאי על פי חוק.

²⁹² עת"מ 25573-03-12 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' רשות מקרקעי ישראל. על העתירה וכתבי בית דין: <http://www.acri.org.il/he/?p=20454>, על פסק הדין: בית המשפט קבע שעל המדינה לפקח שיזמים לא מפלים, אך הכשיר פרסום ושיווק מפלה של דירות, אתר האגודה לזכויות האזרח, 23.4.2012, <http://www.acri.org.il/he/?p=21000>.

²⁹³ עדאלה דורש לבטל את קריטריון השירות הצבאי כתנאי לזכאות לדיור במכרזי "מחיר למשתכן", אתר ארגון עדאלה, 6.5.2012, <http://www.adalah.org/he/?mod=articles&ID=1246>.

²⁹⁴ פניית האגודה לזכויות האזרח ליועץ המשפטי לממשלה, 24.6.2012: <http://www.acri.org.il/he/?p=22229>.

²⁹⁵ בג"ץ 11956/05 בשארה נ' שר הבינוי והשיכון (פס"ד מיום 13.12.06); ראו גם בג"ץ 11088/05 הייב נ' מנהל מקרקעי ישראל (פס"ד מיום 19.8.10).